

ژئوپلیتیک نوین گاز طبیعی

آگنیا گریگس

ترجمه

دکتر علی امیری

عضو هیأت علمی دانشگاه لرستان

شماره مسلسل ۱۰۶۵۷

شماره انتشار ۴۳۷۹

انتشارات دانشگاه تهران

سرشناسه	گریگس، آگنیا، ۱۹۷۹-م.	Grigas, Agnia, 1979
عنوان و نام پدیدآور	: ژئوپلیتیک نوین گاز طبیعی / آگنیا گریگس؛ ترجمه علی امیری.	
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات، ۱۳۹۹.	
مشخصات ظاهری	: ۳۶۰ص.	
فروست	: انتشارات دانشگاه تهران؛ شماره انتشار ۴۳۷۹.	
شابک	: 978-964-03-0156-2	
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا	
یادداشت	: عنوان اصلی: The New Geopolitics of Natural Gas, 2017.	
موضوع	: گاز-- صنعت و تجارت	Gas Industry
موضوع	: سیاست جغرافیایی	Geopolitics
موضوع	: کالاهای اولیه	Primary Commodities
موضوع	: بازرگانی بین‌المللی	International trade
شناسه افزوده	: امیری، علی، ۱۳۵۶- مترجم	
شناسه افزوده	: دانشگاه تهران. مؤسسه انتشارات.	University of Tehran. Press
رده‌بندی کنگره	: HD۹۵۸۱ ۱۳۹۹	
رده‌بندی دیویی	: ۳۸۲/۴۲۲۸۵	
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۴۹۹۷۶۸	

این کتاب مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان است. تکثیر کتاب به هر روش اعم از فتوکپی، ریسوگرافی، تهیه فایل‌های pdf، لوح فشرده، بازنویسی در وبلاگ‌ها، سایت‌ها، مجله‌ها و کتاب، بدون اجازه کتبی ناشر مجاز نیست و موجب پیگرد قانونی می‌شود و تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.
(این کتاب با کاغذ حمایتی به چاپ رسیده است.)

The New Geopolitics of Natural Gas. Agnina Grigas. Harvard University Press: 2017

عنوان: ژئوپلیتیک گاز طبیعی
تألیف: آگنیا گریگس
ترجمه: دکتر علی امیری
ویرایش ادبی: داوود رضانی
نوبت چاپ: اول
تاریخ انتشار: ۱۳۹۹
شمارگان: ۲۰۰ نسخه
ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
چاپ و صحافی: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

«مسئولیت صحت مطالب کتاب با مترجم است»

بها: ۸۵۰۰۰۰ ریال

خیابان کارگر شمالی - خیابان شهید فرشی مقدم - مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران
پست الکترونیک: press@ut.ac.ir - تارنما: http://press.ut.ac.ir
پخش و فروش: تلفکس ۸۸۳۳۸۷۱۲

فهرست مطالب

مقدمه مترجم	ذ
مقدمه: عصر نوین گاز	۱
چشم‌انداز بازار جهانی گاز	۳
مطالعه ژئوپلیتیک، انرژی و اوراسیا	۸
سیاست، بازار و گاز	۱۲
وابستگی متقابل	۱۲
سیاست عرضه	۱۳
سیاست تقاضا و وابستگی	۱۵
سیاست ترانزیت	۱۶
فصل اول - حوزه متغیر جهانی گاز	۱۹
گاز طبیعی: یک پیش‌زمینه	۲۲
تاریخچه بازارهای نفت و گاز	۲۳
حمل‌ونقل اولیه نفت و گاز	۲۶
«کمبود انرژی»: بحران نفت، مغلطه استقلال انرژی و نظریه اوج تولید نفت	۲۷
تغییرات اقلیمی و گاز طبیعی	۳۰
عصر تحول گاز در سطح جهانی	۳۱
انقلاب شیل	۳۲
تاریخچه شیل آمریکا	۳۳
جهش شیل	۳۵
تجارت جهانی ال‌ان‌جی	۳۸
تاریخچه کوتاهی از ال‌ان‌جی	۳۸
تکنولوژی و صنعت ال‌ان‌جی	۴۰
احداث زیرساخت خط لوله	۴۱
پیامدهای انقلاب جهانی گاز	۴۳
تغییر جریان‌ها: از تجارت منطقه‌ای گاز به تجارت جهانی	۴۳

۴۴.....	قیمت‌گذاری گاز و طرح‌های قرارداد.....
۴۸.....	گاز طبیعی: پل سوختی یا فقط نوع دیگر از سوخت‌های فسیلی؟.....
۵۱.....	بازار جهانی گاز.....

۵۳..... فصل دوم - سیاست و تجارت صادرات ال‌ان‌جی آمریکا.....

۵۴.....	پایداری رشد عرضه ایالات متحده.....
۵۵.....	تولیدکنندگان و ذخایر.....
۵۶.....	رشد میدان‌ها وهاب‌های گازی.....
۵۸.....	اجرای صادرات ال‌ان‌جی آمریکا در مقیاس بزرگ.....
۵۹.....	تأسیسات واردات و صادرات ال‌ان‌جی.....
۶۳.....	تنگناهای زیرساختی.....
۶۵.....	سیاست و فرایند نظارتی.....
۶۸.....	وضع کنونی صادرات.....
۶۸.....	طرف تقاضای صادرات ال‌ان‌جی آمریکا.....
۶۹.....	زیرساخت‌های واردات ال‌ان‌جی: ترمینال‌ها، خطوط لوله و ذخیره‌سازی.....
۷۰.....	خطوط لوله و دسترسی ساحلی.....
۷۱.....	ذخیره‌سازی گاز.....
۷۲.....	ظرفیت واردات ال‌ان‌جی در حال حاضر.....
۷۳.....	مقررات و واردات ال‌ان‌جی.....
۷۴.....	محرک‌های بازار: عرضه در برابر تقاضا.....
۷۴.....	تفاوت در قیمت‌گذاری جهانی.....
۷۷.....	قیمت‌های جهانی نفت.....
۷۸.....	تقاضای جهانی برای گاز.....
۸۰.....	رقابت عرضه‌کنندگان و عرضه‌ها.....
۸۱.....	صادرات ال‌ان‌جی ایالات متحده و بازارهای جهانی گاز.....
۸۲.....	فشار رو به پایین بر قیمت‌ها.....
۸۳.....	تقویت بازارهای جهانی ال‌ان‌جی.....
۸۴.....	نتیجه‌گیری.....

۸۷.....	فصل سوم – سیاست عرضه: روسیه و گاز پروم
۸۸.....	ذخایر، تولید و صادرات گاز روسیه
۹۱.....	گسترش تاریخی صادرات گاز روسیه
۹۲.....	سیستم برادزهود: نخستین صادرات گاز شوروی به اروپا
۹۵.....	خط لوله اورنگوی – اوژهورد برادزهود: ورود گاز سیبری به اروپا
۹۷.....	پس از جنگ سرد: دوره گاز پروم و حذف کشورهای ترانزیت
۹۹.....	حذف کشورهای ترانزیت: یامال – اروپا و نورد استریم
۱۰۲.....	مسیرهای جنوبی و ترکیه: بلو استریم، ساوث استریم و ترک استریم
۱۰۴.....	سیاست عرضه: دیپلماسی گاز و سلاح گاز
۱۰۸.....	منافع گازی روسیه در بازارهای پایین دست اتحادیه اروپا
۱۱۴.....	آینده گاز روسیه و گاز پروم
۱۱۴.....	تحریم‌های غرب
۱۱۶.....	مشکلات گاز پروم در داخل
۱۱۸.....	آینده قیمت‌ها و قراردادهای گازی روسیه
۱۲۰.....	بازارهای جدید: چین
۱۲۰.....	سرحدات جدید: صادرات ال ان جی روسیه
۱۲۲.....	منابع غیرمتعارف و قطب شمال
۱۲۴.....	نتیجه گیری
۱۲۵.....	فصل چهارم – سیاست متحول وابستگی: اروپا
۱۲۶.....	توسعه تاریخی بازارهای گاز اروپا
۱۲۸.....	حوزه گاز معاصر اتحادیه اروپا
۱۲۹.....	ذخایر و تولید داخلی
۱۳۰.....	زیرساخت ال ان جی اروپا
۱۳۲.....	طرح‌های بلندپروازانه ال ان جی
۱۳۴.....	روابط اتحادیه اروپا و روسیه: سیاست وابستگی
۱۳۷.....	مقابله اتحادیه اروپا با سلطه گاز پروم: مقررات، متنوع سازی و ادغام
۱۳۸.....	۲۰۲۰/۲۰۲۰: انرژی‌های تجدیدپذیر و بهره‌وری
۱۳۹.....	بازار انرژی واحد اتحادیه اروپا

ح □ ژئوپلیتیک نوین گاز طبیعی

۱۴۱	بسته سوم انرژی.....
۱۴۵	پرونده ضد تراست کمیسیون اروپا علیه گاز پروم.....
۱۴۶	متنوع سازی منابع و مسیرها: کریدور گاز جنوبی.....
۱۴۸	اتحادیه اروپا در سال ۲۰۲۰ و بعد از آن.....
۱۴۹	مرحله بعدی نظارت - اتحادیه انرژی.....
۱۵۱	گاز ایران و مدیترانه شرقی.....
۱۵۳	تولید گاز و شیل در داخل.....
۱۵۵	ال ان جی آمریکا.....
۱۵۷	تقاضای گاز اتحادیه اروپا.....
۱۵۸	نتیجه گیری.....
۱۶۱	فصل پنجم - سیاست ترانزیت: اوکراین و بلاروس.....
۱۶۲	اوکراین.....
۱۶۳	منابع واردات.....
۱۶۴	ذخایر و ظرفیت های داخلی تولید گاز.....
۱۶۵	سیستم حمل و نقل گاز و ظرفیت ترانزیت.....
۱۶۶	روابط گاز اوکراین و روسیه: قیمت های گاز، هزینه های ترانزیت و بدهی.....
۱۷۱	تأثیرات داخلی وابستگی گاز اوکراین.....
۱۷۳	پیامدهای سیاست خارجی روابط گازی روسیه - اوکراین.....
۱۷۴	تحول در حوزه گاز اوکراین.....
۱۷۵	مبارزه با فساد.....
۱۷۶	اصلاحات و رعایت مقررات انرژی اتحادیه اروپا.....
۱۷۸	جریان معکوس گاز و واردات ال ان جی.....
۱۸۰	افزایش تولید داخلی.....
۱۸۱	بلاروس.....
۱۸۲	قیمت های گاز، بدهی ها و تنش ها.....
۱۸۵	فرصت های جدیدی از دست رفته.....
۱۸۶	پیامدهای سیاست داخلی و خارجی.....
۱۸۷	نتیجه گیری.....

۱۹۱	فصل ششم - سیاست عرضه‌کنندگان منزوی: قفقاز و آسیای مرکزی.....
۱۹۲	قفقاز جنوبی.....
۱۹۳	آذربایجان.....
۱۹۷	گرجستان.....
۱۹۸	آسیای مرکزی.....
۱۹۹	ترکمنستان.....
۲۰۱	قزاقستان.....
۲۰۳	ازبکستان.....
۲۰۵	زیرساخت منطقه‌ای گاز.....
۲۰۶	روابط با روسیه: صادرات و واردات.....
۲۰۶	دهه‌های وابستگی: دهه‌های ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰.....
۲۰۸	تنش‌های روسیه و اوکراین و بحران مالی سال ۲۰۰۸.....
۲۰۹	صادرات به چین.....
۲۱۲	ایران: شریکی قدیمی با احتمالات جدید.....
۲۱۳	صادرات به بازارهای اروپایی.....
۲۱۵	بازارهای بکر جنوب آسیا.....
۲۱۵	نتیجه‌گیری.....
۲۱۷	فصل هفتم - سیاست تقاضا: چین و فراتر از آن.....
۲۱۸	برآورده شدن تقاضای چین: قدرت یک ترکیب انرژی متنوع.....
۲۱۹	چین در بازارهای گاز.....
۲۲۳	منابع داخلی گاز متعارف و متان با رگه زغال‌سنگ.....
۲۲۴	توسعه گاز شیل در چین.....
۲۲۷	تنش‌های دریای چین جنوبی.....
۲۳۰	تأمین تقاضای گاز صرفاً از طریق ال‌ان‌جی: ژاپن، کره جنوبی و هند.....
۲۳۰	ژاپن.....
۲۳۲	کره جنوبی.....
۲۳۴	هند.....
۲۳۸	چشم‌انداز گاز روسیه در چین، ژاپن و کره جنوبی.....

د □ ژئوپلیتیک نوین گاز طبیعی

۲۴۴	گاز جهانی، اختلاف قیمت آسیا و پتانسیل ال ان جی ایالات متحده
۲۴۸	نتیجه گیری
۲۵۲	حوزه گاز جهانی متحول شده
۲۵۴	ژئوپلیتیک جدید گاز
۲۵۶	ایالات متحده
۲۵۸	روسیه
۲۵۸	اروپا
۲۶۰	قفقاز و آسیای مرکزی
۲۶۰	آسیا
۲۶۱	پیامدهای سیاسی

۲۶۵ منابع

۳۲۵ نمایه

مقدمه مترجم

ژئوپلیتیک بنا به تعریف دکتر محمدرضا حافظنیا، به‌عنوان علم «مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست» با توجه به ماهیت خود در پی فهم عوامل جغرافیایی قدرت‌آفرین و تأثیرگذار بر سیاست است. از زمره پدیده‌هایی که همیشه برای بشر قدرت‌آفرین بوده و تغییرات کمی و کیفی آن سبب تغییر در قدرت فردی و جمعی وی شده، انرژی است. با اینکه بشر از همان مراحل اولیه حیات خود به اهمیت انرژی پی برده، اما در چند سده گذشته به دلیل تغییرات ملموس ناشی از انرژی در قدرت نظام بین‌الملل از اهمیت خاصی برخوردار شده است. برای افراد متخصص در حوزه مسائل استراتژیک و ژئوپلیتیک، نقش زغال‌سنگ در تولید قدرت برای بریتانیا و کسب جایگاه قدرت برتر توسط این کشور و نقش پیدایش نفت در ظهور ابرقدرتی ایالات متحده از بدیهیات محسوب می‌شود، از این رو این جایگاه انرژی در نقش‌آفرینی در عرصه سیاست و قدرت سبب شده که در حوزه مطالعات ژئوپلیتیک، گرایش ژئوپلیتیک انرژی به‌عنوان دریچه تحلیلی نوین، شالوده علمی خود را بنا نهد و هر روز شاهد گسترش ادبیات علمی خود باشد.

امروزه اهمیت منابع هیدروکربنی (نفت و گاز) در بروز و افول مسائل سیاسی بر کسی پوشیده نیست. با اینکه این نقش‌آفرینی سیاسی نفت و گاز به هم گره خورده و تا حد زیادی تاریخ صنعت آنها مشترک است، اما نفت برای چند سده یکه‌تاز میدان بود و گاز جایگاه چندانی نداشت. تحولات نوین در عرصه تکنولوژی و مزایای فوق‌العاده گاز نسبت به نفت و ضرورت توجه به انرژی‌های پاک سبب شده که دوره رکود گاز طبیعی نیز تمام شود و همچون نفت به‌شدت در کانون توجه قرار گیرد و به اصطلاح وارد «عصر طلایی» خود شود. این عصر طلایی در عرصه سیاست، تحولات خاصی را نیز به دنبال دارد و رفتارهای سیاسی در سطح داخلی کشورها یا در سطح خارجی و نظام بین‌الملل را رقم زده یا خواهد زد.

با توجه به ضرورت توجه به اهمیت انرژی به‌طور کلی برای کشورهای جهان و به‌طور خاص برای کشورهای پیشتاز در عرصه انرژی از قبیل کشورهای تولیدکننده منابع هیدروکربنی و از جمله ایران و از سوی دیگر جدید بودن ژئوپلیتیک انرژی به‌خصوص در ایران، گسترش ادبیات نظری این بحث می‌تواند از یک طرف غنای تئوریک بحث را تقویت کند و از طرف دیگر، زمینه را برای درک محیط ژئوپلیتیکی مسائل هیدروکربنی و تصمیم‌گیری صحیح فراهم آورد. از آنجا که اقتصاد ایران مبتنی بر منابع هیدروکربنی است و چهارمین کشور دارنده ذخایر نفتی و دومین کشور ذخایر گازی در سطح

جهان به شمار می‌رود، نیازمند این است که به این مهم پردازد و پایه‌های پژوهشی و آموزشی این بحث را گسترش دهد. با توجه به اینکه گاز طبیعی وارد عصر طلایی خود شده است و تحولات سیاسی فراوانی را در سطح جهان در آینده رقم خواهد زد، تقویت این بحث در سطح جامعه علمی می‌تواند زمینه را برای تصمیم‌گیری‌های بهتر در این خصوص نزد سیاستمداران فراهم آورد و تقویت جایگاه علمی ژئوپلیتیک گاز به کاهش آسیب‌های سیاسی و ژئوپلیتیکی ناشی از تصمیم‌گیری‌های سیاسی برای این کشور برخوردار از گاز طبیعی فراوان بینجامد. از این رو تقویت بنیادهای علمی این بحث مهم‌ترین ضرورتی است که ترجمه این کتاب را در این حوزه که از ضعف تئوریک به زبان فارسی رنج می‌برد، توجیه می‌کند.

از آنجا که گاز طبیعی برای مدت‌های طولانی به‌عنوان یکی از محصولات جانبی نفت در نظر گرفته می‌شد و از طرف دیگر به دلیل مشکلات طبیعی و فنی آن نتوانسته بود در عرصه سیاست نقش خاصی بازی کند، در نتیجه از بُعد علمی و تئوریک نیز به آن پرداخته نمی‌شد، اما امروز به مدد نیازمندی‌های جدید در زمینه انرژی‌های پاک و رشد و گسترش تکنولوژی مرتبط با صنعت گاز و افزایش تقاضا برای آن، وارد فاز نوینی از نقش‌آفرینی سیاسی شده است. این وضع سبب شده است توجه محققان برای انجام کار پژوهشی در این حوزه را هرچند با تأخیر به خود جلب کند و شاهد رشد ادبیات علمی آن باشیم. کتاب «ژئوپلیتیک نوین گاز طبیعی» جدیدترین اثری است که در حوزه ژئوپلیتیک گاز طبیعی توسط یکی از مهم‌ترین محققان جهانی این حوزه، آگنیا گریگس، به رشته تحریر در آمده و توسط یکی از معتبرترین انتشارات دانشگاهی جهان، انتشارات دانشگاه هاروارد، چاپ شده است.

مؤلف کتاب، آگنیا گریگس، سال ۱۹۷۹ در لیتوانی، زمانی که این کشور هنوز بخشی از اتحاد جماهیر شوروی بود، متولد شد و در ۱۰ سالگی به همراه مادرش به ایالات متحده مهاجرت کرد. او در سال ۲۰۰۲ با درجه ممتازی در مقطع لیسانس در رشته اقتصاد و علوم سیاسی از دانشگاه کلمبیا فارغ‌التحصیل شد و در سال ۲۰۰۶ مدرک فوق‌لیسانس را در رشته روابط بین‌الملل از کالج سنت آنتونی، آکسفورد و در سال ۲۰۱۱ دکترای خود را در روابط بین‌الملل از کالج براسینوز، آکسفورد کسب کرد. گریگس در سال ۲۰۰۲ فعالیتش را به‌عنوان تحلیلگر مالی در شرکت جی‌پی‌مورگان چیس در لندن آغاز کرد و سال ۲۰۰۷ پس از تحصیلات کارشناسی ارشد، به‌عنوان همکار به گروه اوراسیا پیوست. در سال ۲۰۰۹-۲۰۰۸ گریگس به‌عنوان مشاور امنیت انرژی و اقتصاد در وزارت امور خارجه لیتوانی فعالیت داشت. او در مورد راه‌حل‌های متنوع‌سازی منطقه‌ای گاز و به ثمر رساندن یکی از بزرگ‌ترین پروژه‌های سرمایه‌گذاری خارجی این کشور توسط بارکلیز کار کرد. در سال ۲۰۱۴ گریگس به‌عنوان عضو ارشد در مرکز امور مک‌کینون در امور جهانی در کالج اکسیدنتال در لس‌آنجلس درآمد. در سال ۲۰۱۵، او به‌عنوان عضو همکار امنیتی به پروژه امنیت ملی ترومن پیوست و از سال ۲۰۱۵

عضو ارشد در مرکز دینو پاتریشیو اوراسیا در شورای آتلانتیک در واشنگتن دی سی است. آگنیا گریگس دانشمندی در حوزه سیاست است که در زمینه امنیت و مسائل انرژی روسیه، اروپا و کشورهای پس از شوروی می نویسد. گریگس با نوشتن کتاب‌های «ژئوپلیتیک نوین گاز طبیعی» (انتشارات دانشگاه هاروارد، ۲۰۱۷)، «فراتر از کریمه: امپراتوری جدید روسیه» (انتشارات دانشگاه ییل، ۲۰۱۶) و «سیاست انرژی و خاطره بین کشورهای بالتیک و روسیه» (۲۰۱۳) مشهور شد.

این کتاب افزون بر اینکه تمامی سیاست‌های گازی در سطح جهان را به روشن‌ترین شکل مطرح کرده، با بهره‌گیری از وضع ژئوپلیتیک هر کدام از مناطق جهان، چه تولیدکننده و چه مصرف‌کننده، تحلیلی جامع در این زمینه ارائه داده است، همچنین محقق با ثابت فرض کردن متغیرهای فعلی تأثیرگذار بر ژئوپلیتیک گاز، اقدام به آینده‌پژوهی در این زمینه کرده است. از این رو جامعیت علمی این کتاب از مهم‌ترین ابعاد آن است که شناخت بسیار خوبی را در این خصوص به دست می‌دهد. کتاب از چند منظر تحلیلی به تبیین روابط سیاسی و تجاری کشورهای تولیدکننده و واردکننده گاز و همچنین کشورهای ترانزیت در بازارهای جهانی گاز پرداخته است. برای کشورهای صادرکننده و واردکننده گاز، ابزار مفهومی سیاست عرضه است و برای کشورهای واردکننده گاز، این سیاست یا سیاست تقاضا است، یا سیاست وابستگی. برای کشورهای ترانزیت گاز این سیاست، سیاست ترانزیت است. کشورهای واردکننده و صادرکننده نیز می‌توانند در رابطه وابستگی متقابل سهیم باشند. این روابط نه یک‌طرفه هستند و نه ایستا، در عوض، وابسته به موقعیت هستند و می‌توانند در بسترها و لحظات مختلف تغییر کنند. برای مثال، در حالی که روسیه ممکن است به طور کلی برخی اوقات رابطه وابستگی نسبی در تجارت گاز خود با اتحادیه اروپا داشته باشد، هم‌زمان می‌تواند سیاست عرضه را با لتونی دنبال کند که در عوض لتونی سیاست وابستگی را در رابطه خود با مسکو تجربه می‌کند. در ضمن، روسیه ممکن است با توجه به اینکه رابطه‌اش با چین از طریق سیاست تقاضای پکن تعیین شده است، نتواند سیاست عرضه با چین را دنبال کند.

بر این اساس، کتاب در هفت فصل و یک مقدمه و یک نتیجه‌گیری تنظیم شده است. بعد از مقدمه، فصل اول با عنوان حوزه متغیر گاز در سطح جهانی، فصل دوم - سیاست و تجارت صادرات ال‌ان‌جی ایالات متحده آمریکا؛ فصل سوم - سیاست عرضه: روسیه و گاز پروم؛ فصل چهارم - سیاست متحول‌شده وابستگی: اروپا؛ فصل پنجم - سیاست ترانزیت: اوکراین و بلاروس؛ فصل ششم - سیاست عرضه‌کنندگان منزوی: قفقاز و آسیای مرکزی؛ فصل هفتم - سیاست تقاضا: چین و ماورای آن و در نهایت نتیجه‌گیری کلی مطرح شده است.